

SOSYAL GELİŞME

Dr. Enis ÖKSÜZ

Sosyal grup ve organizasyonları ve sosyal müesseseleri birlikte ifade eden, sosyal bünyede meydana gelen değişmeler (Sosyal Değişmeler) çeşitli şekillerde ifade edilebilmektedir. Aslında "Sosyal değişme cemiyetin bünyesinin, teşkilâtının ve müesseselerinin bir bölümünde veya tamamında meydana gelen müsbet veya menfi, iradî ve gayri iradî her türlü değişmeyi ifade eden tarafsız bir kavramdır"¹. Değişme istikameti veya sosyal endişe söz konusu olduğu zaman gelişme (development), tekâmül (evolution), ilerleme (progress), büyüme (growth) kelimeleri çok defa karıştırılmakta ve birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bütün bu kelimeleri birbirlerinden kesin şekilde ayırmak güç olmakla beraber, yazı ve konuşma dilinde kelimelerin yerinde kullanılmaları gerektiği de öteden beri tartışılan bir konudur.

Geniş anlamda tekâmül, cemiyette iktisadî ve sosyo-kültürel bütün meselelerin ve bunlara ait maddî değerlerle kıymet hükümlerinin birbirlerini tamamlamaları ve böylece maddî büyümenin cemiyet bütününe ait değer hükümlerinde göze çarpan fonksiyon ve anlam bütünlüğü içinde gerçekleştirilmiş olması manasına gelir.

Yukarıdaki tarif içinde, istikâmet gütmeyen âlalade değişmeler, bir nizam ve istikâmete göre meydana gelen, iktisadî ve madd-kültürel verilerle görülebilen kısmen ölçülebilen değişiklikleri ifade eden ilerleme (progress), nihayet, bu ölçülebilir maddî-kültürel ve dolayısıyla iktisadî terakkinin devamlı ve köklü olmasını temin edebilecek manevî kültür gelişmesi (sosyal gelişme) kavramları bir ara-

---

1) Kurtkan, A., *Köy Sosyolojisi*, İstanbul 1968, sf. 188; Gürkan, Ü., *Sosyal Değişmeler "Abadan'a Armağan"*, S.B.F. Yayımları, Ankara, sf. 256.

da görülebilmektedir. Buradaki ilerleme kavramı iktisadî gelişmeyi, daha doğrusu tam olarak iktisadî büyümeyi ifade etmektedir. Sosyal gelişme kavramı ise, az evvel söz konusu edilen maddî-iktisadî ve maddî-kültürel terakkinin veya maddî unsurlardaki (doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak) görülebilen ilerlemenin, bu terakki ve büyüme için tohumdaki kuvve gibi, gözle görülmez bir iç kaynak fonksiyonu ifâ eden manevî kültür potansiyelinin ve onun serpilmesinin bir ifadesi olmaktadır. Şu halde sosyal gelişme yönü belli bir sosyal değişme tipi (plânlı bir sosyal değiştirme tipi) olarak kendisine mahsus mânası olan bir kavramdır.

Hemen şunu da ilâve edelim ki, halen herkes sosyal gelişme kavramını kullandığı halde, bir çok kimse bununla ne anlatılmak istendiğini açık ve seçik olarak ortaya koyamamaktadır. Bir çok kimse ise, çok değişik ölçüler kullanarak değişik tasniflerin ortaya çıkmasına vesile olmaktadır. İşte, biz bu makalede sosyal gelişmeyi derli toplu bir şekilde anlaşılır hale getirmeye çalışacağız. Meseleyi tahlile girmeden evvel, burada sosyal gelişmenin sağlanabilmesi için plânlama faaliyetlerinin önemini hatırlatmalıyız.

Plânlamada dikkat edilmesi gereken şey, arzu edilen değişmelerle toplumun değerler sisteminin çatıştırılmadan veya önemli sayılacak huzursuzluklar yaratmayacak şekilde bağdaştırılmasıdır. Yani yeniliklerin takdim şekli çok önemle üzerinde durulması gereken bir meseledir. Yeniliklerin aşılması için ortam müsait değilse başlama zamanı önem kazanır. Başlama zamanı iyi seçilmediği hallerde umulanın aksine değişmeler daima beklenilmelidir. Değişmelere karşı en önemli engellerin başında, gelenekçi karakter arzeden ve cemiyet haline tam olarak gelememiş sosyal bünyelerin hakim olduğu topluluklar, alışkanlıklarından vazgeçemiyen veya çok rahatsız olacağını düşünen resmî ve gayrî resmî liderler ve gruplar, hoşgörü ve demokrasi kavramlarının tam olarak yerleşemediği kültür kalıplarına sahip gruplar veya cemiyetler gelmektedir.

Genel olarak plânlama bir cemiyetin veya bir organizasyonun bünyesinde meydana gelen değişiklikleri kendi haline bırakmaksızın, devamı, tipi, sür'ati ve istikameti itibariyle bu değişmeleri kontrol altına alma faaliyetidir². Şu halde plânlama küçük bir işletme

2) Kurtkan, A., Sosyal Plânlama, İstanbul, 1972 - 73 yılı Harp Akademileri Konferansları Tebliğinden, sf. 1.

organizasyonundan devlete varıncaya kadar bütün organizasyonlarda göze çarpan bir faaliyettir. Bütün bir cemiyeti kapsamı içine almayan plânlara dar manada plânlardır.

İster umumî mânada, ister dar mânada olsun (ister büyük, ister küçük organizasyonları ilgilendirsin) bütün plânlama faaliyetlerinin müşterek hususiyeti, bunların, hepsinin de değişme hadisesi ile ilgili olmalarından ibarettir. İktisadî ve sosyal hayatın hızlı bir şekilde gelişebilmesini temin bakımından devletler yavaş değişme veya durgunluk halinden süratli değişme haline ulaşabilmek için (özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde) bir takım plânlara yapma işini ciddi bir mesele olarak ele almaktadırlar. Kısa zamanda gayelerine ulaşabilmek için, plânlama çalışmaları sayesinde değişmeyi istenilen yönde istikametlendirme ve hızlandırmaya çalışırlar. Bu ise sosyal hayatın plânlamasından başka bir şey değildir.

Öyleyse, Millî çapta plânlama faaliyetleri "Bütüncü Görüş"e ihtiyaç hissettirirler. Sosyal değişimin istenilen istikamete yönelmesi ve istenilen hıza ulaştırılması ise, sosyal realitenin bir bütün olarak gözönüne alınması ile mümkün olabilir. Aksi takdirde, bir sahada alman faydalı bir tedbir, başka bir sahada zararlı neticeler meydana getirebilir³. Bu zararlar bazı hallerde faydayı da aşabilir. Şu halde hızlı iktisadî büyümeyi temin bakımından alınacak plânlama tedbirlerinin, sıhhatli olabilmesi için, sosyal realitelerin tamamı ile olan alâkası gözden uzak tutulmamak icap eder. İktisadî büyümenin gerçekleşmesi, millî gelirin artırılmasına veya istihsal miktarının çoğaltılmasına bağlıdır. Bu ise, fert başına millî gelirin artırılmasından başka birşey değildir. Halbuki böyle bir gelişme hakiki mânada gelişme olarak kabul edilemez.

Eğer bir ülkede fert başına millî gelir yüksek, fakat dağılışı adaletsiz ise, bu takdirde bazı istikrarsızlıkları da bünyesinde taşıyor demektir. Sosyal huzursuzluklara ve siyasî istikrarsızlıklara açık bulunuyor demektir. Hele bugünkü refah devleti anlayışının hakim olmağa başladığı dünyamızda, plânlama teşkilâtının bütün gayesi millî geliri arttıracak tedbirler manzumesinden ibaret olamaz. Esasen tecrübeler devamlı ve hızlı bir iktisadî büyümenin, fert başına millî

3) Kurtkan, Â., a.g.t., sf. 2.

gelirin artışı yanında, gelir dağılımındaki adalete (sosyal adalet) ve cemiyetteki iş bölümü ve kültürel entegrasyona bağlı olduğunu göstermektedir. Öyleyse iktisadî büyüme tek başına bir gaye olarak ele alınmaz. Bu yönden millî çaptaki plânlama faaliyetlerinin mutlak surette “bütüncü” bir görüş açısından yürütülmesinde zaruret vardır. Bu zaruret anlaşıldığı için, bugün plânlama daireleri iktisadî büyümede başarısızlığa uğramamak için iktisadî plânlama bölümünün yanı sıra bir de sosyal plânlama bölümü ihdas etmektedir. Bu bölümdeki uzmanların vazifesi ise, iktisadî tedbirlerin başarılı olmasını sağlamaya yarayacak bir sosyal temelin kurulmasını temin edici tedbirleri tasarlamaktan ibarettir.

Eğer hedef yalnız iktisadî büyüme (gelişme) olarak ele alınır, iktisadî büyümenin sosyal meseleleri plânlanmazsa, kaynaklar büyük ölçüde israf edilmiş olacaktır. Orta sınıflaşma ve millî bütünlüşmeyi iktisadî büyüme ile birlikte ele almayan veya denge kurmaya ciddi şekilde dikkat etmeyen ülkelerde karşılaşılan siyasî ve iktisadî istikrarsızlıkların böyle ülkelerde halkın kolayca anarşiye sürüklenebildikleri ve esas meseleler yerine tali meselelerle nasıl uğraşır hale geldiklerini ve esas meselelerinin çözümünde birlik teşkil edemediklerini günümüzde sık sık müşahade etmekteyiz. Özellikle kuvvetli teşkilâta sahip büyük devletlerin millî menfaatleri açısından sessizce uyguladıkları kültürel emperyalizm vasıtasıyla iktisadî ve sosyal bakımdan zayıf teşkilâtlı az gelişmiş ve gelişmekte olan memleketler aydınlarını, ülke halkından ayırmaktaki maharetlerinin hakim olduğu memleketlerde iktisadî ve siyasî istikrarsızlıklar çok daha yıpratıcı olmaktadır. Böyle bir ortamda ve böyle bünyelere sahip —yani orta sınıflaşmadan, millî bütünlüşmeden mahrum— memleketlerde millî gelir artışı kısa bir zaman için gerçekleştirilebile, zamanla çıkmaz bir yola sapılmış olduğu anlaşılacak, kuvvetli bir sosyal bünyeye dayanmayan iktisadî gelişme gayretleri hedefinden uzaklaşma durumuna maruz kalacaktır. Günümüzün gelişmiş ülkelerinin gelişmiş olma durumlarının arkasındaki gerçeğin, gelir dağılımındaki adalet dolayısıyla iç pazarlarının genişlemiş olduğu ve bu durumun sanayileşmeye hız verdiği, millî bütünlüşmeye verdikleri önem dolayısıyla de ahenkli birer cemiyet haline geldiklerini gözden kaçırmamak gerekir. Sağlam bir sosyal bünyeye kavuşmak, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için çok zor olmakla beraber,

imkânsız da değildir. Önemli olan mesele sosyal gelişmenin unsurları arasında bağlayıcı gerekli tedbirleri almak ve ahenk kurabilmektir.

Sosyal Gelişmenin Unsurları :

- I) İktisadî büyüme
- II) Orta sınıflaşma
- III) Sosyal bütünleşme
  - a — Kültürel bütünleşme
  - b — Ekonomik (fonksiyonel) bütünleşmedir.

I — İKTİSADİ BÜYÜME

Özellikle II. Dünya harbinden sonra, ülkelerin bir iktisadî kalkınma yarışı içine girmeleri, iktisatçıları “iktisadî büyüme” konusu ile ilgilendirmeye sevk etmiş olmakla kalmamış, iktisat ilminde yeni bir teoriye uygulama alanı yaratmıştır.

Post-Keynesien ekolün ilk temsilcileri olan F. R. Harrod ve E. Domar yazdıkları kitap ve makalelerinde hedef alınan bir büyüme haddine ulaşmak için harcamalarda bir artış gerektiği inancını benimsemişlerdir. Bu iki yazara göre, artan harcama grupları-tüketim ve yatırım— bilhassa yatırımlar “denge gelir” seviyesini arttıracaktır. Bu artış iki sebebe dayandırılmaktadır: İlk olarak, şayet ekonomi üretim faktörlerini tam olarak kullanmıyorsa, toplam harcamaların artması, atıl kapasitenin kullanılmasına ve gelirin artmasına yol açacaktır. İkinci olarak, ekonomideki toplam talep, artan kapasite artışını massedebilecek yeterlikte ise, denge gelir seviyesi yükselecektir. Bu iki tesiri bir arada ele alarak “iktisadî gelişme” terimi için şöyle bir tanım verilebilir: “Belli bir dönemde millî gelirdeki gelişmenin (ki artış yönündedir), dönem başındaki gelir seviyesine oranıdır”⁴.

4) Ülgener, S., “Millî Gelir ve İstihdam Teorisi”, İstanbul 1966, sf. 408 ve dv.; Hiç. M., “Büyüme Teorileri ve Az Gelişmiş Ekonomiler”, İstanbul 1970, sf. 240 - 271.

Yatırım harcamaları iki yönlü olarak tesir etmektedir. Kapasite noksanı olmayan bir ekonomide, yatırımlar belli bir sermaye-hasıla oranı üzerinden, üretim kapasitesini arttırmaktadır. Dengeli bir büyüme için bu kapasitenin artan talep tarafından massedilmesi gerekir. Ekonomideki gelir veya harcama artışının ne kadar olacağı ise, artan yatırımların, bir çarpan katsayısı ile çoğaltılma mekanizması tayin eder.

Daha açık olarak ifade edersek, geçen dönem yapılan yatırımlar, kapasitede bir artış sağlayacaktır. Bu dönem toplam gelir seviyesi ise, kapasitedeki artış kadar yükselmiş olacaktır, demektir. O halde geçen döneme nazaran bu dönem yatırımlar artmalıdır. Yoksa, artan kapasite kullanılmaz. Bu vetire bu şekilde devam ettikçe, ekonomi "dengeli" bir biçimde devamlı olarak büyüyecektir.

İlave kapital, ilâve emeği önceki dozlarda maddî kapital ile donatıyorsa "genişliğine sermaye artışından", buna mukabil, öncekinden daha yoğun maddî vasıtalarla teçhiz ediyorsa, bir "Derinliğine sermaye artışından" bahsedilebilir.

İktisadî büyümenin bütün ülkeler için iktisadî ve siyasî bağımsızlığı elde tutmanın vazgeçilmez hedefi olduğu tespit edildikten sonra, büyümenin nasıl gerçekleştirileceği üzerinde durulmuştur. Hemen hemen bütün ülkeler, büyümenin "plânlı bir kalkınma modeli" içinde ve plânlamaya dayanılarak gerçekleştirilmesi yolunu seçmişlerdir. Ancak her ülkenin iktisadî ve siyasî tercihlerine göre plânın yapısında esaslı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Bu konuda, bir yandan büyüme tarihi bir akış içinde ele alınması ve diğer yandan da plân tercihlerini dikkate alması açısından Prof. Galbraith'in yaptığı tasnif ele alınmaya değer niteliktedir⁵.

a — Sembolik Modernleşme (*Symbolic Modernization*)

Modern bir ülkenin sahip olması gereken bazı asgari ölçüler vardır. Bu ölçülere ulaşmak en azından millî varlığın görünen delillerini elde etmek için zaruridir. Modern bir başkent, bir havaalanı, gösterişli devlet binaları, diplomatik görevliler, büyük bir hidroelekt-

5) Galbraith, J. K., *Economic Development*, Harvard 1964, sf. 1-2.

rik tesisi, bir çelik endüstrisi... kalkınma görüntüsünü sağlamak için asgari unsurlardır. Amerikan iç savaşları sırasında, "Abraham Lincoln" henüz bitmemiş olan "Capital"deki çalışmaların devam etmesinde ısrar etmişti. Ona göre, inşaat devam ettikçe, halk millî birliğin devam ettiğini görecektir.

Böyle bir gelişme içinde halkın iktisadî refah seviyesinde herhangi bir yükselme olmamaktadır. Sembolik modernleşme bugün ancak tarihî bir değere sahip olduğundan, hiçbir "Millî Kalkınma Plânı"nın hedefi olmamaktadır. Geçmişte halkı birşeyler yapıldığına inandırmak için kullanılmıştır.

b — *Maksimize edilmiş iktisadî büyüme (Maximized Economic Growth)* :

İktisadî büyümeyi maksimize eden plânlamanın amacı, belli bir devrede yaratılan gerek toplam, gerek adam başına gelir ve üretim seviyesi artışını azamiye çıkarmaktır. Hedef gerekli üretimi artırmaktır, üretimin birleşimi veya kompozisyonu ise, ikinci derecede önemlidir. Üretimin plânlaması, her bir harcama grubunun toplam harcama içindeki payına göre yapılır. Diğer bir ifadeyle, bir yatırım harcamasını test edebilme yolu, —*toplam üretimi*— arttırma gücüdür. Ekonomideki toplam tasarruf meylî, maximum büyüme hızına göre ayarlanır.

Eğer, ithal edilen kaynakları mümkün olduğu kadar azaltan, millî kaynaklara ağırlık veren daha yavaş bir "büyüme hızı" plânlanmışsa, bu takdirde yatırımların diğer bir test yolu, "döviz tasarruf gücü"dür.

"Maksimize edilmiş iktisadî büyüme" hedefi sonucunda sağlanan teorik kazançlar fakir kimseleri çok fazla etkilememektedir. Zira, onlar için önemli olan, kullandıkları mal ve hizmetlerdeki artıştır. Halbuki böyle bir büyüme hedefinde, zengin sınıflar lüks ve yüksek fiatlı üretim malları üzerinde bir çekiş yaparlar. Bu sebeple azınlığın yüksek gelirleri gelişme kaynaklarını imtiyazlı tüketime çeker, sosyal farklar genişler ve iki sınıf arasındaki gerginlikler artar.

c — *Seçici veya Öncelikli Büyüme (Selective Growth)* :

Böyle bir büyüme plânı, büyümenin veya iktisadî kalkınmanın toplumun ihtiyaçlarına öncelik veren bir yapıya sahip olması fikri ile halktan olması kaynakların gene onlara fayda sağlaması prensibinden hareket etmektedir. Öncelikli bir yatırım politikasının tatbiki hedef olmamaktadır. Hangi tip yatırımların gerçekleştirilmesi gerektiğini “model tüketicinin” tüketim talepleri tayin etmektedir. Kalkınmanın gayesi, düşük gelirli kimseler tarafından alınan mal ve hizmetleri arttırmak, diğer bir ifadeyle tüketicinin hayat standartlarının yükseltmek olmalıdır. Dar gelirli ailelerin bütçesinde önemli yer tutan, gıda, yiyecek, barınak, eğitim ve sağlık hizmetlerine ağırlık verilmelidir. Bu prensip otomobil, lüks mesken ve tüketim malları üretimine karşı işleyecektir.

Böyle bir iktisadî büyüme plânlamasında, tarıma veya endüstriye yahutta büyük veya küçük endüstriye dayanmak gibi peşin bir hüküm yoktur. Prensip, “tipik veya model vatandaşın” ihtiyaçlarını en iyi bir şekilde tatmin etmektir. Bir tüketici, her şeyden önce bol miktarda pahalı olmayan gıda maddeleri ister. Ama gelişmiş bir tarım sektörü için, bir kimya endüstrisi, bir tarım aletleri endüstrisi, yeterli bir taşıma ve çelik endüstrisi, gereklidir. Tekstil, bisiklet ve diğer dar bütçeli vatandaşın kullanım malları kapital yatırımını gerektirir. Burada esas alınan “Halka ait tüketim isteklerini, gelecek nesillerin aleyhine olsa dahi kabul etmektedir. Bununla beraber, hangi siyasî ve iktisadî rejimde olunursa olunsun, yüksek vasıflı kimselere mutlaka mükâfat vermek gerekmektedir. Dolayısıyla, yüksek kazançlıların satın alma gücüne uygun düşecek bir üretimde olması lâzımdır. “Model tüketici” kriterini çok iyi tayin etmek lâzımdır. Zira yatırımların dağılışıma yön verecek olan bir kriterdir. Bu kriter, öncelikli iktisadî kalkınma hedefinde, vergileme prensiplerinin tayinin de de önem kazanmaktadır.

II — ORTA SINIFLAŞMA

Cemiyetlerin itibar ve güç bakımından farklı mertebeler gösteren sınıf ve tabakalara ayrılmış olması, Aristo'dan ve hatta eski Çin ve Hint düşüncesinden beri felsefe ve sosyal düşüncenin dik-

katini çeken bir olaydır. Sosyal sınıfın menşeyini açıklamaya çalışan pek çok görüş vardır. En eski tasnif şekli ikilik (dichotomi) halindeki sınıflamadır. Buna göre, Havas-Avam, seçkin-kitle, idare eden-idare edilen, hür-köle, zengin-fakir, burjuvazi-proletarya, ... üçlü tasnife göre ise, feodal cemiyetteki sınıflar asiller —kasabalılar— serfler, günümüzdeki yukarı —orta— aşağı sınıflar, ... gibi⁶ üçlü bir tabakalaşma söz konusudur.

Genellikle, sosyal sınıfların en çok benimsenen tariflerinde görülen ortak özellikler iktisadî kudret, iktisadî menfaat, hayat üslubu, kültür ve terbiye ile sınıf şuuru olmaktadır⁷. Sadece bu özelliklerden birini ele alarak tarif yapmak eksik ve yanıltıcı olabilir. Meselâ, iktisadî kudreti ifade eden gelir, farklı sosyal sınıflara mensup fertler için farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Nitekim gelir bakımından aynı olan bir hakimle bir kaçakçının, iktisadî menfaat kuruluşları aynı olan fakat gelenekleri, idealleri... aynı olan iki ferdin, aynı kültür ve terbiye içinde yetişen bir kabiliyetli fert ile kabiliyetsiz ferdin, aynı sınıfa mensubiyet şuuru taşıyabilen bir zenginle bir işçinin, hayat üslupları aynı olan bir doktorla bir hamalın... aynı sınıftan olduğunu iddia etmek mümkün değildir.

O halde sınıf nedir sorusunu şu şekilde cevaplandırabiliriz.

Aşağı yukarı, aynı iktisadî kudrete sahip olan, hayat üslupları birbirlerine uyan, aynı kültür ve terbiyeyi almış bulunan, iktisadî menfaatleri müşterek olan ve bu dört kıstasa göre kendilerini aynı durumda hisseden (yani sınıf şuurunu müştereken duyan) fertlerin teşkil ettiği topluluğa sosyal sınıf denir. Bu tarifte dikkat edilmesi gereken hususlar, objektif ve sübjektif kriterlerin bir arada bulunması ve sınıf hudutlarının kesin şekilde ayırt edilememesidir. Bu durum ise sosyal ilimlerin karakteri icabıdır.

Yukarıda sosyal sınıfın tarifinden ve tasnif şekillerinden bahsetmiştik. Tarihi devirlerde olduğu gibi, zamanımızda da sosyal sınıf-

6) Fındıkoğlu, Z. F., Orta sınıf meselesinin bugünkü ehemmiyeti - orta sınıfın tarih içindeki yeri - zamanımızda sanayileşme tipleri - ve bu tiplerde orta sınıfın rolü (Tebliğ), Ankara 1963; sf. 4 ve dv.

7) Kessler, G., İctimaiyata Başlangıç, İstanbul 1938, sf. 129 - Kurtkan A., Malî Sosyoloji, İstanbul 1968, sf. 24 - Fındıkoğlu, Z. F., Sosyalizm, İstanbul 1965, sf. 499 - 512.

ların en çok tutunan tasnif şekli “üç”lü olanıdır. Buna göre cemiyetler üst, orta ve alt sınıflardan (veya tabakalardan) meydana gelirler. Bu üç sosyal sınıfın bir pramit meydana getirdiği farzedilir. Buna sosyal sınıflar pramidi (ehramı) adı verilir. Pramidin dar ve sivri olan üst kısmında yukarı sınıf yer alır. Geniş olan tabanda aşağı sınıf cemiyetin kalabalık bir bölümünü temsil eder. İkisinin ortasında ise “orta sınıf” vardır. Hemen şunuda ilâve edelim ki, mobilite imkânlarının mevcut olduğu cemiyetlerde, yani sınıf cemiyetlerinde sınıf aralıklarının kesin şekilde belli olmaması dolayısıyla tek bir orta sınıftan bahsetmek yerine “orta sınıflar”dan bahsetmek daha doğru olur. Üst ile alt sınıflar arasındaki orta sınıfın da kendi içerisinde sınıflara ayrılamıyacağım iddia etmek ilmen imkânsızdır.

Aynı şeyi diğer sınıflar için de söylemek mümkündür. Ancak biz bundan sonrada eski üçlü tasnife sadık kalarak yerine göre bazan orta sınıf, bazan orta sınıflar tabirini kullanmakta devam edeceğiz.

Bir diğer mesele de orta sınıfları meydana getiren şahıs veya grupların zaman içerisinde değişiklikler göstermesidir. Bu bakımdan bazı sosyologlar sınıfın “şekli” ile “maddesini” birbirinden ayırırlar. Bouglé, Simmel ve Gole’a göre, sınıfların maddesi, yani muhtevası ve içi tarihidir. Şekli (üst-orta-alt) ise tabiidir. Muhteva değişip tarihe karışabilir. Şekli ise daima mevcuttur. Yani yukarı, orta ve aşağı sınıflar halindeki şekil her zaman mevcut iken, bu içtimâî kadroyu dolduran muhteva tarihi şartlar altında başka olabilir. Meselâ, belli bir devrin orta sınıf şekli içindeki muhteva, yerini başka bir muhtevaya bırakır. Böylece orta olma hali cemiyetle birlikte devam eder⁸. Muhteva fer zaman değişmekle beraber zamanımızda orta sınıfları belirleyen meslek kolları ve iktisadî faaliyetler şöylece sıralanabilmektedir⁹.

- Aydınlar
- Serbest meslek sahipleri (Avukat, Doktor, Gazeteci..)
- Yüksek ve orta derecede memurlar
- İşletme yöneticileri

8) Fındıkoğlu, Z. F., a.g.t., sf. 4.

9) Talas, C., Orta Sınıfın Yeri, Önemi ve Meseleleri Tebliği, sf. 8.

- Mühendis ve teknisyenler
- Elliye kadar işçi çalıştıran işverenler
- Orta büyüklükteki toprak sahipleri
- Ticaret erbabı
- Sanatkârlar
- Esnaf
- Vasıflı işçiler (*)

Bir çok sosyolog orta sınıfların kalabalık olmasının cemiyetin varlığı ve istikrarı için bir teminat olduğunu söyler. Bu kanaatin Aristo'nun "gurur sahibi yüksek sınıfla, haset sahibi alt sınıf arasında aklı ve soğukkanlılığı temsil eden orta sınıfın"¹⁰ ehemmiyetinden bahsetmiş olması dolayısıyla çok eski bir geçmişe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal sınıfları gurur sahibi ve haset sahibi şeklinde vasıflandırmak her zaman doğru olmamakla beraber, orta sınıfın alt ve üst sınıflar arasında muvazene unsuru ve barıştrıcı rollere sahip olduğunu söylemekte bir mahzur görmemekteyiz.

Batı memleketlerinde, özellikle İngiliz cemiyetinde, her devirde kalabalık bir orta sınıfın mevcudiyetini müşahade etmekteyiz. Bu orta sınıf cemiyetteki siyasî, sosyal, iktisadî... buhranlar karşısında yerine göre alt sınıfla, yerine göre de üst sınıflarla işbirliği yaparak buhranların şiddetini azaltmak veya buhranları bertaraf etmek gibi önemli roller ifâ etmiştir. 19. asırda fertlere ve cemiyete karşı sorumsuz bir şekilde gelişen kapitalizm, alt sınıfların aleyhine olduğu gibi, orta sınıfların da aleyhine bir gelişme gösteriyordu. Bu durum karşısında siyasî ve iktisadî kudretleri zayıflayan orta sınıflar alt sınıfa mensup olan gruplarla kader birliği yaparak, hükümetlere ve kapitalist sınıfa karşı kudretli baskı grupları meydana getirdiler. Bu tip işbirlikleri neticesinde ilk defa medenî hakların (serbest mukavele, iş aktini feshetme...) elde edilmesi mümkün olabilmıştır. Daha sonra siyasî hakların (seçme, seçilme...) elde edilmesi dolayısıyla parlamentolarda söz sahibi olunabilmıştır. İn-

*) Teknolojik Gelişmeler ve artan ihtisaslaşma ile iş bölümü sonucu vasıflı işçileri de orta sınıflar içinde düşünmekte bir mahzur görmemekteyiz.

10) Fındıkoğlu, Z. F., a.g.t., sf. 4.

san hak ve hukukuna karşı saygının artması bu şekilde mümkün olabilmıştır. Bu gelişmelerle birlikte gelişen kapitalizm de ise, istih-sal unsurlarını kombine ederek değer yaratan müteşebbisin fonk-siyonu gittikçe azalmış yerini, büyük ölçüde, yönetici sınıfa bırak-mak mecburiyeti hasıl olmuştur. Bu suretle orta sınıfı teşkil eden münnevver grup, kapitalist ve ecir sınıflar arasında muvazene unsuru rolünü oynayabilmıştır. Çünkü, yönetici sınıf, kapitalistler tarafın-dan istihdam edilse bile, kapitalistlere tâbi olmayıp, ilmî kudreti sayesinde, bütün cemiyete yön verici durumda bulunmaktadır¹¹. Yönetici sınıfın bu özelliği, medenî ve siyasî hakların kullanılması hususunda alt tabakaya mensup zümreleri uyandıran en büyük âmil olmuştur. Medenî ve siyasî hakların kullanılmasında alman mesafelerden sonra, sosyal âdaletin tahakkukuna hizmet eden bütün kanunları çıkarabilmek ve sosyal haklara kavuşabilmek mümkün olmuştur.

Bugün demokrasinin beşiği diye anılan İngiltere’de millî gelir sabit fiyatlarla 1938’de (1870’e göre) 3,5 misli artarken fert başına gelir de 2,5 misli artmıştır. Ücret artışlarında ölçü daima, gerçek satılma gücündeki artışlar olmuştur¹². İngiltere’de olduğu gibi, günümüzün modern cemiyetlerinde de gelirler arasındaki farkları asgariye indirme gayretlerini gözden uzak tutmamak gerekmektedir. Gelir dağılımında adaleti sağlamak için, dikkat edilmesi gereken husus, ‘Herkes Âdil Pay’ olmalıdır. Gelir eşitliğinin çalışanla az çalışan, objektif ihtiyaçları ile mes’uliyetleri farklı, millî ekonomiye katkıları değişik ölçüde, ... olan kimseler arasında adaleti sağla-dığı iddia edilemez. O halde, adalet birbirine benzemeyen nitelikle-re göre, ve her niteliğin objektif ihtiyaçlarının farklı olduğu, herke-sin hizmetlere iştiraklerinin farklılıkları..... göz önüne alınarak payların (benzer olanlara) eşit şekilde dağıtılması ile sağlanabilir¹³ diyebiliriz. Âdil bir gelir dağılımından bahsedebilmek için düşük gelir gruplarının gittikçe artan ve pozitif bir transferin (düşük gelir gruplarının harcanabidilir gelirlerine net pozitif transferlerin eklenme-

11) Kurtkan, Â., Malî Sosyoloji, İstanbul 1968, sf. 142 - 145.

12) Crosland, C.A.R., The Future of Socialism, Londra 1961, sf. 21.

13) Pigou, A.C., Income Revisited (being a sequel to income: An introduction to economics), Londra 1955, sf. 79-82.

si) mevcut olmasına bakılmalıdır. Yani dikey yeniden gelir dağılımı mevcut olmalıdır¹⁴. Söz konusu durumda dikkat edilmesi gereken husus, şüphesiz, gelirin yeniden dağılmasının yatırım hacmini daraltmayacak şekilde şahıs ve gruplar eline geçen gelirlerden bir kısmının yatırımlara yönelmesini ve enflasyon hızını azaltıcı iktisadî-malî politikaları uygulamak olmalıdır.

Gelir dağılımındaki adalet ile, tatminin azamileştirileceği bir gerçektir. Çünkü sayıca az olan yüksek gelir gruplarının ihtiyaçlarını karşılamaları, fakat, kalabalık düşük gelir gruplarının ise, ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamamaları tatminsizliğin yüksek olduğunu göstermektedir. Halbuki bir kısım gelirin yüksek gelir gruplarından (geliri yeniden dağıtan resmî ve gayrî resmî müesseseler vasıtasıyla) düşük gelir gruplarına akmasının, yüksek gelir grupları üzerinde daha az tesir meydana getirdiği halde, düşük gelir grupları üzerinde daha büyük bir tesir yaratacağını kabul etmemek için ciddi bir sebep bulmak mümkün değildir.

Gerek İngiltere’de gerek diğer demokratik ülkelerdeki uygulama ve tecrübeler neticesinde, medenî ve siyasî hakların elde edilmesi ile sınıflar arası gerginliklerin giderilmesinin yeterli olmadığı zamanımızda çok daha iyi bir şekilde anlaşılması bulunmaktadır. Yani hukukî eşitlik yetmemektedir. Bu bakımdan fertlerin iktisadî durumlarında az çok bir benzerlik meydana getirmek, alt ve üst sınıflar arasındaki gelir ve yaşayış farklarını da azaltmak gerekmektedir. Bu şekilde ki bir politika sosyal mobilite imkânlarına da geniş ölçüde fırsat verdiğinden özellikle orta ve alt tabakalardaki fertlerin, çocuklarını yetiştirme, meslekî talim terbiye, ustalaşma, işlerini piyasa ekonomisine göre geliştirme... gibi zihniyet meselelerinin inkişafına mazhar olmaktadır. Bu zihniyetin inkişafı ise, iktisadî hayatın gelişmesine vesile teşkil etmektedir. Ahlâk ve zihniyet meseleleri ile iktisadî büyüme arasındaki paralellik ise, bu gün herkes tarafından benimsenen bir gerçek olmuştur¹⁵. İktisadî ve sosyal gelişmenin ahenk teşkil ettiği bir cemiyette ise, biyolojik şartlardan ge-

14) Wallace, C.P., The Welfare state in France, Nebraska 1960, sf. 13-17.

15) Ülgener, S., İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri, İstanbul 1951, sf. 92 - 189.

len ve özellikle alt sınıfların aleyhine gelişen durumlarda geniş ölçüde önenebilmektedir. Demek ki her sınıf her ferde hukuken açık sayılsa bile gerek iktisadî, gerek biyolojik sebepler mobilite imkânlarını daraltıyorsa böyle cemiyetleri sosyal mobilite yönünden yarı kapalı saymak gerekiyor¹⁶. Bu durum ise sosyal gerginliklerin zararlı sayılacak ölçüde devam etmesi hadisesine imkân veriyor demektir. Sosyal gerginliklerin ise, iktisadî büyümeye ve millî bütünleşmeye vereceği zarar gözönüne alındığından, hür memleketlerde orta sınıfa verilen ehemmiyet de artmıştır. Bu tür memleketlerde orta sınıf, demokratik ve iktisadî bakımlardan haiz olduğu ehemmiyet sebebi ile —orta sınıfın sıhî şartları, hayat seviyesi, istihsal kabiliyeti... gibi hususiyetleri dolayısıyla— millî kudret ve kuvvetin temsilcisi sayılmaktadır. Diğer taraftan gelişmiş cemiyetlerin karakteristik özelliklerinden sayılan (iş bölümü) orta sınıfların dinamizminin bir sonucu olarak da kabul edilmektedir. Gerçekten iş bölümünün yaygın olduğu ülkelerde kaynaklar daha iyi kullanılmakta ve ihtiyaçlar, produktivite yüksekliği dolayısıyla daha kolay karşılanabilmektedir. Orta sınıfların gelişmediği cemiyetlerde her türlü kapasite iyi kullanılamamakta ve sanayileşme kısır bir gelişme göstermektedir. İş bölümü de ihtisaslaşmaya meydan vererek, produktivitenin ve millî gelirin artmasına yol açarken, aynı zamanda orta sınıflaşmayı çabuklaştırmaktadır. Zira iş bölümü ile hızlı bir şekilde gelişen sanayileşme idareci sınıfa, sanatkâra mühendis ve teknisyenlere, memurlara... olan ihtiyacın da hızlı bir şekilde artmasına sebep olmaktadır. “Nüfusun ekseriyetinin orta sınıfa mensup olması iktisadî büyümenin —sanayileşme— en önemli meselesi olarak görülmektedir”¹⁷. Çünkü, muayyen bir zümre elinde toplanan servet ve bu zümrenin tasarruf meyli ne kadar yüksek olursa olsun, orta sınıfın satın alma gücü yüksek değilse, bu servet yatırım haline getirilemez ve millî istihsalı ve geliri arttırma yolunda müessir olamaz. Orta sınıfların nüfusunun ekseriyetini teşkil ettiği kalabalık ve satın alma gücünün yüksek bulunduğu memleketlerde iktisadî büyümenin hakikaten de-

16) Sorokin, P., What is a class, “class, status, and power”, sf. 87.

17) Yalçıntaş, N., III. Beş Yıllık Plan ve Stratejisi Semineri, İstanbul, Tarabya 1973. Keza Bkz. Türkiye'nin Sosyal Bünyesi, İstanbul 1972, sf. 167.

vamlı ve istikrarlı¹⁸ olduğu kesin olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Bu gerçeğin anlaşılması ile sosyal devlet anlayışı da kuvvet ve itibar kazanmıştır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde orta sınıflaşmaya verilen ehemmiyet de artmıştır. Ancak orta sınıfı zayıf olan bu tür memleketlerde, orta sınıfa aşırı derecede verilen ehemmiyet ve genişletme hareketleri çoğu zaman, sosyal gerginlikleri de beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan bu tür memleketlerde orta sınıflaşma gayretlerinde bütüncü bir görüşle hareket edilmesi gerekmektedir. Buna göre sosyal sınıfları meydana getiren kadroların hepsini bir arada düşünmek ve sosyal barışı sarsımayacak sınıflar veya kodrolar arası çekişmelere meydan vermeyecek tarzda bir çözüm yolu bulmak gerekmektedir. Aksi halde orta sınıflaşma hareketleri, millî kaynaşma ve bütünleşme hedefine ters düşeceği gibi, zaman israfına da sebep olabilir. Bu yüzden plânlama dairelerinin en önemli meselelerinden birisi de burada toplanmaktadır.

Buraya kadarki izahlardan da anlaşılacağı gibi, demek ki, orta sınıflaşma bilhassa, sosyal sınıflar veya tabakalar arası ahenksizlikleri gidermek ve sosyal barışı sağlamak bakımından önemli olduğu gibi, millî bütünleşmenin sağlanması ve iktisadî büyüme bakımından da oldukça önemli bir mesele teşkil etmektedir.

Marxist Nazariyeler ve Orta Sınıflaşma : 19. asırdaki süratli sanayileşme hareketleri karşısında meydana gelen gelir dağılımındaki büyük adaletsizlikler, hızlı şehirleşme ve kütleler halinde meydana gelen işsizlik neticesi doğan proleterleşme hadiseleri, sosyal barışı ve sınıflar arası ahengi büyük ölçüde sarsmıştır. Bu durum cemiyetlere yeni bir yön ve şekil verilmesi fikirlerini kuvvetlendirdi. Bu cümleden olarak kapitalizmin ıslahı fikirleri yanında, sosyalist ve kooperatist cemiyet fikirleri de hal çareleri arasında önemli yerler işgal etmeye başladı.

Karl Marx, 19. asırdaki proleterleşme ve kapitalistleşme hadiseleri karşısında orta sınıfların zamanla proleterleşeceği ve sınıflar piramidinin de, şekil değiştirerek, ikili hale geleceğini, bu yeni şeklin ise ücretliler ve kapitalistlerden teşekkül edeceğini ileri sürmüştü-

18) Ekin, N., Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik, İstanbul 1971, sf. 179.

tür. Sebep olarak ta, orta sınıf mensuplarının, teknolojik gelişme ve kapitalist nizamın icabı olan rekabet sonunda işlerini kaybedeceklerini, böylece yedek sanayi ordusuna katılacaklarını, bunun endüstri çağının karakteristiği olarak kaçınılmaz olduğunu gösteriyordu. Şu halde Karl Marx orta sınıfların varlığını kabul etmekle beraber, bu mevcudiyetin geçici olduğunu, kapitalist nizamın orta sınıfları zaman içerisinde yok edeceğini savunmaktadır. Bu varsayımın kabulünden hareketle, Marx, bütün sosyal değişimleri de sınıflar arası çatışmaya bağlamış ve daima iki sınıfın çatışmasından bahsetmiştir. Bu ise, onun ihtilâl teorisinin temelini teşkil etmiştir¹⁹. Marx, sermayedar sınıfı (burjuvazi) ile emekçiler sınıfı (proletarya) arasındaki keskin mücadeleler sonucu; 1) Proletarya; köylüyü, zanaatkârları ve diğer orta sınıf mensuplarını içine alarak genişleyecektir. 2) Bir kısmı kapitalist sınıfa, fakat büyük ekseriyeti işçi sınıfına iltihak eden orta tabaka zamanla yok olacaktır²⁰; demekten hiç bir zaman çekinmemiştir.

Marxizmin, sınıfları, istihsal vasıtalarına sahip olan ve sahip olmayan şeklinde ayırması da günümüz gerçeklerine uymamaktadır. Bugün istihsal vasıtaları ile bağı olmayan büyük bir orta sınıf doğmaktadır. Devlet çarkını idare eden geniş bir bürokratlar (memurlar, idareciler) zümresi doğmuştur. Doktor, mühendis, avukat, öğretmen, subay, muhasebeci, güzel sanatlar mensubu, yazar fikir adamı gibi orta sınıf mensupları istihsal vasıtaları ile doğrudan doğruya ilgili değildir²¹. Bu sınıfın veya zümrenin mensupları, proleter olmadıkları gibi, kapitalist de değildir.

Diğer taraftan 19. asrın sonlarına doğru liberal zihniyetin ben-cil görüşüne reaksiyon olarak çıkan dinî ve insanî fikirler, siyâsî rey hesapları, aksiyon haline gelerek, millet meclislerinden işçi kitleleri lehine kanunlar çıkmasına sebep olmuştur. Sosyal siyaset tedbirleri (işçilerin sendika kurma hakkı, toplu sözleşme ve grev hakkı, asgari ücretlerin tesbiti çocukların çalıştırılmaması, işgününün 8-10 saate kadar düşürülmesi, ücretli hafta ve bayram tatilleri hastalık, kaza,

19) Malclver, R.M., Page, C.H., Society, Londra 1967, sf. 350.

20) Fındıkoğlu, Z.F., Sosyalizm, İstanbul 1965, sf. 550. Kurtkan, A., Orta Sınıf ve Küçük Sanayi, İ.F.M.C. 23 (3, 4) ten ayrı bası, sf. 80.

21) Eröz, M., İktisat Sosyolojisine Başlangıç, İstanbul 1974, sf. 80.

yaşlılık ölüm sigortaları gibi sosyal güvenlik tedbirleri) ve refah devleti anlayışının gelişmesi (amme hizmetlerinin artması, sosyal adaleti sağlayıcı tedbirler...), anonim ve kooperatif şirket şeklindeki kolektif teşebbüslerin çoğalması orta sınıfı çok yaygın hale getirdiği gibi, 19. asırdaki gidiş temayül değiştirerek, sefilleşme hadisesi büyük ölçüde yok olmuştur. Köylü zümresi nüfus içinde nisbî olarak daralırken, yedek sanayi ordusuna iltihak diye bir mesele doğmadığı gibi, sanayileşmedeki gelişmelerle işsizlik ve proleterleşme hadisesi de doğmamış, mevcut köylüler ise, proleterleşmemiştir. Aynı hal küçük sanayiciler ve sanatkârlar içinde bahis konusudur. Büyük sanayi ve teknolojinin rekabeti önünde bazı meslek dallarındaki küçük sanayi işletmeleri zarar görmekte beraber, büyük sanayim inkişafı yeni yeni küçük sanayi işletmelerinin doğmasına yol açmıştır²². Bir çok sahada da yan sanayi dalları doğmuştur. Memleketimizde bunun en belirli örneğini Karabük ve Bursa'da görebilmekteyiz.

Marx'ın tahminlerinin aksine, orta sınıfı endüstrileşme ortadan kaldırmamış, bilâkis arttırmıştır. Endüstrinin bünyesinde vuku bulan değişimler neticesinde orta sınıfın genişlemesini temin eden hadiseler şunlardır²³.

1) Seri halinde istihsal metodlarının inkişafı, istihsal edilen emteanın miktarını ve bu eşyanın tevzi, ticareti ve tamiri ile meşgul olanların sayısını arttırdı (Bu kimseler işçi sınıfına değil, orta sınıfa mensuptur).

2) Endüstride plânlama, nizamlama ve kontrolün artması daha fazla idareci elemana ihtiyaç hissettirdi.

3) Endüstrinin teknik karakterinin gittikçe daha hakim duruma geçmesi, teknik elemanlara duyulan ihtiyacı arttırdı.

4) Endüstri işletmelerinin gittikçe artan bir ölçüde kolektif teşebbüsler eline geçmesi, idarecilik vasıflarının ayrılmasını intaç etti ve bu ikinci vazifeyi yeni orta sınıf mensupları yürüttü. K. Marx'ın komünist ihtilâli beklediği batı memleketlerinde, orta sınıfların gelişmesi neticesinde aşırı sol temayülleri önleme kudretinin

22) Corey, L., The middle class (class, status and power), sf. 38.

23) Kurtkan, A., a.g.m., sf. 11.

en büyük payının orta sınıflardan geldiğini görmezlikten gelemeyiz.

Buna rağmen, orta sınıflaşma sosyalist ülkeler için mahzurlu telâkki edilmiştir. Nitekim, Rus işgali altında bulunan Doğu Almanya'da ve diğer peyk devletlerde çıkarılan kanunlar kısmen yaşamakta olan serbest küçük sanatkârlarla diğer hususi teşebbüsleri Devlet iktisadî sistemi içine almağa yönelmiştir. Diğer taraftan bugüne kadar küçük sanatlar, perakende ticaret ve küçük teşebbüslerin kredi imkânları buldukları müesseseler ortadan kaldırılmış ve hatta daha ileri gidilerek bütün vergi muafiyetleri de kaldırılmıştır²⁴

III — SOSYAL BÜTÜNLEŞME

Sosyal gelişmenin üçüncü unsuru sosyal bütünleşmedir. Sosyal bütünleşmenin hakiki mânada bir bütünleşme vasfına sahip olabilmesi için şu iki şekilden bahsedilebilir:

- a — İktisadî (fonksiyonel) Bütünleşme;
- b — Kültürel (Mantıkî-Mânalı) Bütünleşme;

Fonksiyonel ile anlatılmak istenen şey, Sorokin'e göre cemiyetteki, işbölümü ve bunun imkân verdiği işbirliği ile sağlanan bütünleşme tipidir. Fonksiyonlara dayanması itibariyle de mekanik bir hüviyet taşır. Meselâ bir kutu içerisindeki otomobilin parçalarından herhangi birisini aldığımız zaman yığımda esas itibariyle bir değişiklik olmadığı halde, aynı parça monte edilmiş bir otomobilden çıkarılacak olursa, hem otomobilin faaliyeti aksar, hem bu parça otomobil dışında hiç bir fonksiyon icra edemez²⁵.

Cemiyetteki fonksiyonları itibariyle şehirli veya köylü, esnaf veya sanayici, işçi veya memur... bütün gruplar işbölümüne ve iş bölümü ile sağlanan iş birliğine köklü bir şekilde bağlı ise, bunlardan herhangi birisinin fonksiyonunu icra etmemesi halinde (makine misalinde olduğu gibi) cemiyetin istihsal mekanizmasında önemli sayılacak bir sarsıntı veya aksama meydana getirebilecektir. Böyle bir

24) Tuna, O., Orta Sınıf Sosyolojisi, İş Mecmuası, sayı 209, s. 2.

25) Kurtkan, A., Sosyolojik Açıdan Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları, İstanbul 1972, sf. 135.

bütünleşmenin gruplar arası sıkı temaslar dolayısıyla kapalı grupların açılmasına, kültürel kaynaşmayı temin edici, eğitim müesseseleri, gazete, radyo, sinema, konferans, televizyon... gibi vasıtalarından yararlanabilme şartlarının değişmesine ve böylece millî şuurun kuvvetlenmesine hizmet edeceği muhakkaktır. Hemen şunu da ilâve edelim ki, kültürel kaynaşmayı sağlayacak vasıta ve programların yapıcı bir nitelik taşıması gerekir.

Sosyal bütünleşmenin millî çapta gerçekleşmesini temin edici ve fonksiyonel entegrasyondan daha mükemmel olan ikinci şekli mantıkî-mânah bütünleşmedir. Bu tip bütünleşmede cemiyetin bütün sosyal gruplarını, organizasyonlarını ve müesseselerini bir mâna etrafında pekiştirme veya birleştirme hali bahis konusudur. İşte, sosyal plânlamanın en mühim hedeflerinden biri de budur. Çünkü bir cemiyette, çeşitli gruplar aynı pekiştirici öz mâna etrafında bir hütün teşkil etme şuuruna sahip değillerse, iktisadî başarılar iç anlaşmazlıklar yüzünden heder olabilir. Bu takdirde iktisadî plânlama çarkı da boşuna dönen bir çark durumuna düşebilir²⁰. Osmanlı İmparatorluğunu gelişme devirlerinde, çeşitli grupları aynı pekiştirici, birleştirici öz mâna etrafında toplayan adaletli otorite ve emniyet duygusunun (ayrıca müslüman olanlarda ilâve olarak dinî duygunun) yerini ahlâkî ve idarî bunalımlara terk etmesi sebebiyle cemiyette başhyan dağılma ve gruplar itibariyle atomize olma halini yakın tarihimizin bilinen bir misali olarak gösterebiliriz. Her ne kadar bu çöküşte dış müdahale ve saldırıların önemli bir payı var ise de, bu sebepler belki Devlete toprak kaybına sebep olur, fakat milletlerarası iktisadî kudret bakımından en gerilerde kalmamıza yeterli olamaz. Meselâ İngiltere kaybettiği topraklar ve imkânlar bakımından, Osmanlı İmparatorluğundan çok daha büyük kayba uğradığı halde bugün, halâ gelişmiş olma durumunu devam ettirmektedir. Demek ki Osmanlı İmparatorluğuna daha zayıf bağlarla bağlanmış bulunan hristiyan v.s. cemiyetlerle, milletin aslî unsuru sayabileceğimiz Türk olan grubun dışındaki müslüman grupların imparatorluktan ayrılmaları ile kopan toprak parçaları bir vakı'a olmakla beraber, bugünkü geri kalışta aslî unsurda meydana gelen bozulma ve dağılmaların, pekiştirici ve birleştirici öz mana'dan uzaklaşma-

26) Kurtkan, A., Sosyal Plânlama, a.g.t., sf. 21.

nın da bir vakı'a olduğunu kabul etmek mecburiyetindeyiz. Şu halde, millî çapta sosyal bütünleşmenin hasara uğramasında aslî unsur olarak kabul ettiğimiz grupta da çözülmeyi, yani, özde bir çürüme-yi kabul etmek gerekir. İngiliz cemiyetinin öz itibariyle, Osmanlı cemiyeti gibi çözülmemiş olması, o cemiyetin bugünkü gelişmiş olmasında önemli bir faktör sayılması icap eder.

Şu halde sosyal bütünleşmenin sağlanabilmesi, iktisadî büyümenin de temel şartını teşkil etmektedir. Şunu da hemen ilâve edelim ki, sosyal bütünleşmenin devamlı bir millî gelir artışı, orta sınıflaşma, fert ve cemiyet menfaatleri arasındaki ahenk, ileriye ait ulaşılması gereken hedeflerin ... tayini ile de sıkı bir bağlantısı vardır.

Millî gelir artışını temin için bazı iktisadî plânlama tedbirleri alınması gerekeceği tabiidir. Fakat diğer tedbirler ihmal edilecek olursa, iktisadî plânlarm tatbiki ahenk içinde ve sukûnetle tatbik edilemeyecektir. İktisadî plânlama dışındaki şartlar millî kültürü benimsemekle yakından alakalıdır. Bu kültür ise, manevî cephesi ile milletleri millet yapan ve diğerlerinden ayıran hususiyetlerdir, ki Ziya Gökalp buna (hars) adını vermektedir. Millî çapta sosyal bütünleşmenin yalnız kan bağına dayanan birlik ile değil, dil, din, örf ve âdetler ... birliği gibi, kültür unsurları ile izah edilmesi gerekmektedir. Şu halde, cemiyeti meydana getiren grupların kendi menfaatleri ile millî menfaatleri paralel görmeleri ve vasat bir maddî tatmin seviyesinden sonra, millî saadetin ve yükselişin temini hedefini en önemli gaye olarak benimseyip benimsememeleri sosyal bütünleşmenin özünü teşkil etmektedir.

Böyle bir bütünleşme bütün kültür müesseseleri arasında arızasız bir ahenk olarak ta düşünülmemelidir. Kültürün çeşitli unsurları arasındaki münasebetler fonksiyonsuzluktan ziyade fonksiyonluluk (mâna dağımlılığından daya fazla mantıkî-mânah bütünlük) gösteriyorsa, böyle bir bünyenin esas itibariyle bütünleşmiş telakki edilmesinde bir mahzur görülmemelidir.²⁷

Sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirebilmek için iktisadî ve sosyal plâncıların en önemli görevi (ki bu devlete ait tedbirler manzu-

27) Marion, J. L., *The Structure of Society*, New Jersey 1952, sf. 504.

mesi demektir) sosyal adaleti ve orta sınıflaşmayı sağlayacak istikrarlı bir para ve maliye politikaları yanında Millî eğitim, hukukî islahat, dil, din, folklor (Halk bilgisi) gibi millî bütünleştirme unsurlarına ait politikalaradır.

Devlet kendisine düşen politikaları uygulayabilmek için halk ile iş birliğine (cooperation) büyük ölçüde yer vermelidir. Sosyal grupların teşkilâtlandırılması, dil birliği, adalet cihazına itimat motifi ... politikaların sükûnetle ve başarı ile uygulanabilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Sosyal grupların harekete geçebilmeleri için ise, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan memleketlerde lider meselesine çok önem verilmelidir. Bize göre, resmî ve gayri resmî liderlerin çatıştırılması söz konusu ülkelerin gelişmelerini aksatan problemlerin başlarında gelmektedir. Çünkü bu tip ülkelerin insanları umumiyetle inandırıldığı ve menfaatlerinin çoğaldığını görebildikleri zaman daha aktif bir hale gelebilmektedirler. Bugün Türkiye'de halk nezdinde siyasî şahsiyetlere ve iktidarlara olan itimadın her yerde yerilir hale gelmesi ve samimi olmayan tavırların halkta yarattığı tedirginliğin, halka, daha ziyade gayri resmî liderler kanalıyla sindirilmiş olduğunu söylemekte bir mahzur görmemekteyiz. Böyle menfi bir kanaatın, idareci zümrenin samimiyeti ve gayri resmî liderlik ile resmî liderliğin çatışmaması ve iş birliği vasıtası ile çabucak silinmesinin mümkün olabileceğini sanmaktayız.

Sonuç olarak, bir ülkede fert başına millî gelir ne kadar yüksek ve bu millî gelir çeşitli sosyal sınıflara ne kadar adaletli bir şekilde dağıtılmış olursa olsun, cemiyet sosyal bakımdan bütünleşmiş bir kitle özelliklerini taşııyorsa, onu sosyal bakımdan gelişmiş bir cemiyet saymamız mümkün değildir diyebiliriz.